

FERDINANDY GYÖRGY
Lábjegyzetek IX.

(A Márványmenyasszony)

Annak idején, az ötvenes évek elején a két forint-hetvenes tanuló-hetijegyek csak napi két utazásra jogsították fel a diákokat. Mimi néni tánciskolájából egy hozzám hasonló kiskamasz már csak gyalog mehetett haza az esti kurzusok után.

A Gerlóczy utcából a Lánchídon át bandukoltam Budára. Ez volt a legrövidebb út, és az egyetlen, mert az Erzsébet híd még belelógott a Dunába, tíz óra után pedig – ki ne tudná! – betolták az Alagútba a Lánchidat.

Így aztán minden este keresztülvágtam a Krisztinavároson, véges-végig a Déryné, a Márványmenyasszony és a Déli pályaudvar előtt. A Dérynében addigra már véget ért az ötórás tea, de a Márványmenyasszony kerthelyiségéből még kicsordult az utcára a zene. Kalmár Pál énekelt, én pedig minden este megálltam a kapuban, és hallgattam apám kedvencét, a világhírű magyarnóta-énekest.

Bemenni nem mertem, mit keresett volna odabent egy gyerek! A kapu alól is jól láttam a mulatozókat. „Este, ha lefekszik, álmodozzon rólam!” – duruzsolta Kalmár. És egy-egy hölgy felé fordulva hozzátette azt is, hogy „kezeit csókolom, nagyságos asszonyom!” Emlékszem, ez a szemtelen improvizáció nagyon imponált nekem ott, a kapuban.

Úgy képzeltem, hogy valami ehhez hasonló lehetett szegény apám idején, a boldog békevilágban az élet, mielőtt átmentek rajtunk a világháborúk és az ilyen-olyan liberátorok.

A Márvány utcától már csak tízpercnire volt a budai ház, az ablaktalan garázs, ahol anno apa Topolinója állt, és ahol most mi négyen élünk, anyánk, öcsém, húgom és jómagam.

*

Elmúlt húsz év is, mire végre beléptem a Márványmenyasszony kapuján. Közben persze történt egy s más. Strasbourgba kerültem a Forradalom bukása után, francia asszony lett a feleségem, ledoktoráltam, született három gyerekem.

Kalmár Pál már nem élt, Szentendrei Klárka énekelt a Márvány utca öreg fái alatt.

Azután felbomlott ez a romantikus álom: a franciaság. Elmúlt ismét húsz év, mire felkeresett a lányom, hogy bemutassa a férjét és az unokáimat. Ellátogattunk törzshelyünkre, a Márványmenyasszonyba is, ahol akkor is, még mindig Lakatos Miklós, a világot járt primás zenélt.

Amikor véget ért a műsor, és elvonultak a külföldi csoportok, Miklós szokása szerint körbejárta a környékeliek számára fenntartott kisasztalokat. Megállt mellettünk is, és a csöpp Charlotte fülébe húzta, hogy „fa leszek, ha fának vagy virága...” Az apró francia lányka pedig sírva fakadt.

– Miért van – kérdezte zokogva –, hogy vidám ez a zene, én mégis sírva fakadok?

„Ha, leányka, te vagy a mennyország...” Lányomék elutaztak, nekem ebből a mennyországból csak ennyi jutott.

*

Múltak az évek, lett megint családom, fiam. Azután nekik is elégük lett ebből a hideg, északi világból, és én ismét egyedül üldögélek a Márványmenyasszony öreg fái alatt.

Mostanában az a szokás, hogy a mókamester, Bárdos László – mindenkinek a maga nyelvén – énekel valamit. Ennek az istenhozottnak minden este nagy sikere van. A turistacsoportok egy csapásra otthon érzik magukat.

A vendégeimet most is a Márvány utcába viszem. Fizetni nem hagyom őket. Nem adnak borravalót, számolgatnak, én pedig szégyenkezhetem. Egy újvilágbeli – valaha magyar – barátom például maroknyi aprópénzt dobott a cigánynak. És csodálkozott, hogy Miklós otthagya az asztalon.

A múltkorában egy amerikai pár – két férfi – volt soron. Mellettünk, a szomszéd asztalnál az oroszok már istenesen leitták magukat. Egyikük – egy kopasz biztonsági őr – felállt, és szájon csókolta az álmélködő amerikaiakat.

A műsor negyven év alatt mit sem változott. A táncosok felkérlik, megnevetetik a csoportokat. Ma két nagy társaság tölti meg a termet: görögök és olaszok. Az olaszok énekelnek, a görögök felpattannak, és a színpadon ropják a táncot, átszellemülten, boldogan.

– Ócsi csórnije! – üvöltik mellettünk az oroszok.

– Nem akarnak hazamenni! – nevetgélnek, sóhajtanak a pincérek.

– Európa fővárosa! – mutat körbe a főúr.

Szegény Kalmár Pál! Mikor is volt? Hatvan éve? Hát igen. Nem panaszkodom: Európa fővárosában éltem le az életemet.

(Levél a transznacionalizmusról Szelényi Ivánnak)
Noran Kiadó, *Hazám* antológia, 2015

A Noran antológiájának minden írása megérdemli a figyelmet. Most itt csak Szelényi Iván írására térek ki.

Kedves Iván! Olvastam József Attila haza- és fajfogalmával foglalkozó tanulmányodat. Magam is – csakúgy, mint te – fél évszázadon át éltem a nagyvilágban, huzamosabban én is két helyen, tapasztalataim – úgy látom – nem mindig fedik a te tapasztalataidat.

Kezdjük a lényeggel! Nekem nem tűnik „avítt-nak” József Attila haza-értelmezése. Író embernek az anyanyelv a hazája, az egyetlen, amelyen maradéktalanul ki tudja fejezni magát. Ergo, egyetlen lehetséges hazája a talpalatnyi föld, amelyen ez a nyelv él, fejlődik, változik.

Azután! Téged szerencsés sorsod csupa új világ-részre vetett, ahol az előtted érkezett *new comerek*, *et pour cause!* szívesen látják az utánuk érkezőket. Amerika és Ausztrália *meltingpot*-ok, nem nemzetek. Vajon az őslakók, a maorik vagy az amerindianok is ilyen nagyvonalúan bántak volna veled? Vagy őket először ki kellett irtani?

De ne menjünk ilyen messzire! Annak idején, amikor doktori disszertációmát írtam, a strasbourgi egyetemen francia nyelven folyt a tanítás. Ma – amikor ötven év után megünnepelt az Alma Mater – a tantermekben és a folyosókon úgyszólván kizárólag a helyi, elzászi nyelven társalgó diákokkal találkoztam. Ugyanez tapasztalható Katalóniában, baszk földön, a bretonok vagy a flamandok lakta vidékeken.

A globalizáció elleni tiltakozás világunkban általános. Úgy látszik, nemcsak Attila haza-képe, de a multivilág kezdetei (hőskora) óta is – mint mondod – sok víz lefolyt a Dunán. Zárójelben: igaz, hogy a belgák mindmáig pátriáról beszélnek, de engedd meg, hogy mosolyogjak az általad említett „svájci nemzetet”!

*

Személyes tapasztalataink is ellentmondásosak. A te csetényi parasztd – mint írod – „valószínűleg zavar-

ban lett volna, ha azt tudakoljuk tőle, hol van otthon, hol a haza, Pittsburghban vagy Csetényen.” Az én öregmagyarjaim nem ismerik Pittsburgh belvárosát. Némán ülnek gyülekezetük padjaiban, és egy marék honi földről álmodoznak, ha nem tudják hazaszállítatni a hamvaikat. Soha nem válnak belőlük – hiszen még a nyelvet sem beszélik! –, mint írod, „tősgyökeres amerikaiak”.

Amikor Ausztráliába kerülsz – olvasom –, néhány hónap alatt megszereted a kontinenst és lakóit. Olyannyira, hogy nem esik nehezedre azt mondani: „mi, ausztrálok”. Ugyanez történik veled az Egyesült Államokban is.

Ne firtassuk, hogyan lehet egy kontinenst csak úgy, hirtelen „megszeretni”. Szerencsés ember vagy, ilyen a természeted. Én is megszerettem a népeket, ahol éltem. De azt, hogy „mi, franciák”, vagy „mi, puerto rico-iak”, soha nem jutott volna eszembe kimondani. Kinevettek volna a franciák vagy a puerto rico-iak. Még a saját francia, illetve trópusi gyerekeim is. Számukra is mindmáig külföldi (idegen? magyar?) vagyok.

Mint látod, én még most, fél évszázad után is egy kicsit József Attila pártján vagyok. Ha kell, azt szoktam mondani, hogy a kiszakadónak három hazája van. Nemcsak a választott és az otthoni, ahová esetleg hazalátogat, és ami általában a felismerhetetlenségig megváltozott. Hazája az az álomvilág is, amelyből útnak indult, és ahová nem juthat vissza sohasem.

Konklúzióim nincsenek. Félelmeim – igen. Mint-ha ez a mai fenenagy globalizáció a rosszlelkű nacionalizmusok számára nyitna utat. Szolgál rá nem egy példával a történelem.

Másrészt, a kettős identitásban szenvedő egyének nem minden értelmes helyi kezdeményezést eláruló kettős ügynökök? Nem lenne helyesebb *szélesebb látókörrel* beszélünk kettős identitás helyett? Mert normális embernek csak egy identitása lehet.

További konklúzióiddal az elmondottak ellenére is nagy vonalakban egyetérték. Én is mindig ott éreztem jól magam, ahol hasznos lehettem. Most pedig, amikor – immár életem vége felé – hazatértem, ennek a hasznos munkálkodásnak a jelek szerint vége szakadt.

Nézelődöm hát, jegyzetelek. Ha nem is idegen, de kívülálló (*outsider*) vagyok.

Kedves Iván! Ez lenne az általad transznacionalizmusnak (világpolgárságnak) nevezett irigylésre méltó állapot? Nekem nincsenek ilyen illúzióim.

Beletörődtem, mi több, jó nekem, hogy pályám végére érve *együttmennemtudó*, magányos farkas vagyok. Sehová se tartozni végül is nem olyan szörnyű dolog.

(Hat könyv a félezerből)

Doboss Gyula: *A Merza-Napló*, a Magyar Napló kiadása, 2014, Budapest; Szomolai Tibor: *Felvidéki Saga*, a szerző kiadása, 2013, Rimaszombat

A huszadik század második felében élt nálunk egy nemzedék, amely nem adta át az emlékeit. A stafétabotot. A mulasztás most megbosszulja magát: itt nálunk – ki ne látná? – ma is üres kézzel fut a váltó. Egy szegényes tudású, tapasztalatlan csapat.

A „honnan jövünk?” nélkül nem látjuk, hol tartunk. Azt pedig még kevésbé, hogy merre tovább. Ebben nem léptünk előre húsz év alatt.

Arany Jánostól tudjuk: 1848 emlékét még csak életben tartotta egy-egy „béna hadfi”. „Nem mese ez, gyermek!” – figyelmeztettek az apák. De vajon hol vannak az 1956-os béna hadfiak? Még a közelmúlt egyik legnagyobb eseményéről sem tudnak sokat a mai fiatalok!

Ezt az űrt kellene most valahogyan kitölteni. Nem azon siránkozni, hogy miért és milyen kényszerhelyzetben keletkezett.

A hallgatást megtörni nehéz. Az idősebb generáció – a szemtanúk – írói között most mégis támad, aki megpróbálkozik vele. Krónikák, családregegyek születnek, többé-kevésbé értékes, ám az önismeret-hoz mégiscsak fontos dokumentumok.

Nem véletlen, hogy a felvidéki magyar irodalomban esemény egy ötvenes éveit taposó üzletember, Szomolai Tibor hatszázoldalas családregegye. A *Felvidéki Saga* a szerző kiadásában jelent meg. Könyvsiker így is: a szlovákiai magyarság saját elhallgatott múltját fedezi fel ezeken a lapokon.

„Nem történelemkönyvet, nem falu- vagy család-krónikát, hanem regényt szerettem volna írni” – állítja a szerző. Családregegyt, lábjegyzetekkel? Nem inkább dokumentumot? A hallgatást megtörni nem könnyű feladat.

Ebben a cipőben jár a felvidéki üzletember nemzedékéhez tartozó budapesti irodalmár, Doboss Gyula is. *A Merza-napló* fülszövege „rendhagyó montázs-könyvet” ígér, „egyfajta XX. századi örmény–magyar családregegy-töredéket...” Azzal a feltétele-

zéssel, közli a beharangozó, hogy a család négy generációjának magánéletét az otthoni minták nem kevésbé drámaian motiválják, mint a háborús és politikai események.”

A bevezetést a magyarországi örmény családokat nyomon kísérő etimológizálás követi. A könyv szerzője (narrátora? kiadója?) mindent megtesz, hogy elvegye a kedvünket Merza István naplójától.

Szerencsére – eredménytelenül. Ez az orosz hadifogságban keletkezett napló ugyanis érdekes és hiteles dokumentum. Olyan részleteket tudunk meg belőle, hogy – csak egy példa – a magyar tiszteknek ebéd helyett pénzt osztott a Vöröskereszt. Ha nehezen is, de leveleztek az otthoniakkal, címükre négy hónap alatt még egy könyv is megérkezett. Képet kapunk az 1916 utáni forradalmi eseményekről is. Az orosz lányokról pedig a húszéves Merza Istvánnak csupa kedves, szép szava van.

Apróbb kisiklások persze akadnak a mesében. Szoltsenyicint például nem olvashatta a Napló írója, akit az amerikai magyarság által bérelt hajó 1921-ben hoz vissza Triesztbe. Épen, egészségesen.

A százoldalas Napló után családregegyyszerű történet következik. Egyik-másik jól megírt fejezete különálló elbeszélésként is megállná a helyét. Itt első-sorban Merza Éva, az édesanya vagy a szülői ház megrendítő történetére gondolok.

Érdekes betét 1956 is. Amikor pedig a sokadik adatszolgáltató, Gyula veszi át a szót, már-már vérbeli regénnyé nővi ki magát ez a mindeddig kissé formátlan emlékfolyam. A 2000-es évekhez érve az író fellélegezhet: átadta a stafétabotot.

Miről szól hát a Merza-napló? Nem arról, amit a fülszöveg és az előszó ígér. „Szerintem Önt félrevezették” – biggyeszti a Narrátor előszavához a Szerző. Szerintem is.

(Hargitai Péter: *Amerikai Magyar Trilógia, Fapados könyv, 2014, Budapest*)

Ezt a félévszázados űrt próbálja betölteni egy amerikai tanárember, Hargitai Péter is. Egy ötvenhatos, aki kilencévesen került ki a nagyvilágba. Korán: még nem volt ideje megtanulni anyanyelvét. De már későn ahhoz, hogy elfelejtse az óhazát. Ötvenhatot.

Az *Amerikai Magyar Trilógia* életműkiadás. Tartalmazza a három regényt, ami írója életének értelmet adott. Mindhárom angolul íródott, amit a kezünkben

tartunk, fordítás. A stílus esetlenségeivel tehát nem érdemes sok időt tölteni.

Nagyobb baj, hogy a pesti lány szájába adott elbeszélés gyakran nem hiteles. Nem felel meg a valóságnak, hogy „a templomokat bezárták a kommunisták”, és a kommunizmus alatt „hivatalosan” még csak misézni se lehetett. Az „amerikai forradalmat” sem tanulták a budapesti középiskolások, Johnny Tremainról az ötvenes évek Magyarországon nem hallott senki sem. Hargitai hibásan idézi az emigráns költő, Tollas Tibor versét is, aki soha nem írta volna le, hogy „bádoggal falaztak be minden ablakot”.

Hogy teljes legyen a felsorolás, hiányosak itt a földrajzi ismeretek is. Budapesttől nem egy órányira van az osztrák határ, ha pedig átjutott rajta az ember, nem Sankt Pöltenben találja magát.

Ezek a fenntartások azonban csak a trilógia első kötetére, *A forradalom lánya* című regényre érvényesek. A második könyv, a *Millie* már gondosabb fordítás. Egy szép és igaz kamaszszerelm története, avagy hogyan lesz egy pesti srácból amerikai.

Itt már – menet közben – értékes dokumentumá válik Hargitai Péter önéletírása. Megismerjük belőle az ötvenhatos magyar emigrációt. A narrátor kamaszos lázadozása nyomán megmosolyoghatjuk a nemzedéket, amelynek az Újvilágban is legnagyobb el-lensége a „cúg”, a huzat, és most már itt szidhatja tovább (amit otthon félbehagyott) a zsidókat és a cigányokat. Az epilógusból aztán megtudjuk, hogy a háborús bűnösöket az Államokban is utoléri az igazságszolgáltatás. Ezt a megjegyzést nyilván az eredeti, angol kiadásba kellett betoldani.

A harmadik regény, a *Barbár fantázia* 1956 őszén, a disszidálás képeivel indul.

Itt, a gyermekkor emlékvilágában ismét visszatérnek *A forradalom lánya* értelmezhetetlen jelenetei. A határ felé menekülő budapesti család fekete cipőkrémmel keni be a kisfiú arcát, 1945-ben pedig „az oroszok rongyos zubbonyban, géppisztollyal felszerelve, és vörös krepp-papírszalagokkal díszített, ir-tóztatós méretű Sztálin-transzparenszekkel masíroz-tak be Budapestre.” És hát tizenháromszor tizenhárom, akárhányszor is számolom, nem százharminckilenc.

Amikor Amerikába érkezik a fiú, a színvonal ismét emelkedik. Itt már friss, élő anyaggal dolgozik az író. Két fordítója pedig jobban ügyel a stílusra is.

Hiába válik amerikaivá, bennszülött élettársa oldalán állandó harcok, félreértések szövevénye lesz az elbeszélő élete. Kár, hogy amint haladunk előre,

egyre szétesőbb a szöveg. A hős tétovázik az óhaza és az újvilág, a magyar és az amerikai élettárs között.

Valahol az úrben ér véget ez a harmadik regény. Ahol – vagy hallucinálás lenne ez is? – „van élet és túlélés, és van út, amely hazavezet”.

Végeredményben, mi hát ez a három történetet egybeolvasztó vaskos kötet? Palackposta? Önélet-rajz? Történelem?

Így vagy úgy, figyelmeztetés. Adattár. Megrendítő, patetikus dokumentum. A múlt század második felében jelentős magyar írók éltek Amerikában. Őket azonban a jelek szerint nem érdekelték a kitántorgó milliók. Az ő történetüket – a „nagy írók” helyett is – egy ötvenhatos kisfiú, Hargitai Péter írta meg.

(Várady Tibor: *Történetek az irattárból...*)

Magvető Kiadó, 2014

Várady Tibor szerencsés ember. Kevés magyar író örökölt egy könyvtárra való izgalmasnál izgalmasabb történetet a családi ház százéves irattárában! Ráadásul ez a kincsesbánya ügyvédi iroda, és ki ne tudná, hogy egy társadalom állapotáról a pereskedések, a bírósági ítéletek, a beadványok, levelek tízezreinél pontosabb diagnózist nehéz lenne felállítani.

Adva van tehát egy vajdasági (nagybecskereki) irattár, száz év emberi sorsaival. És adva egy régi, patinás jogászcsalád leszármazottja, maga is a jogtudományok doktora, aki – miután tanult és tanított az Ó- és Újvilág világhírű egyetemén – felfedezi ezt a kincsesbányát, amely csodával határos módon túl-élt világháborúkat és forradalmakat.

A többi pedig már irodalmunk nagy szerencséje. Kevés példánk van – talán nincs is –, hogy egy tudós hazánkfia szépirodalmi mű írásába fog. Méghozzá professzori pályafutásával párhuzamosan.

Várady Tibor irodalmi érdeklődése nem új keletű. És nem hobbi. Már egyetemi pályafutása kezdetén egy fontos irodalmi fórum, az Új Symposion szerkesztője és munkatársa. (Ennek utódját, az Ex-Symposion-t ma Veszprémben szerkesztik az anyaországba átkerült vajdaságiak.) Esszéi, regényei jelennek meg magyar és szerb nyelven, már a múlt század hetvenes éveiben.

Irodalmi működésének – gondolom – a családi hagyaték feldolgozása újabb lökést adott. Nagyatya, Várady Imre aktáit az újvidéki Fórum Kiadó számára állítja össze. A Naplók 2011-től jelennek meg könyv-alakban. Ebben az anyagban az 1848-as, bujdosó

honvédektől a Szabad Európa Rádió 1956-os megszólalásáig száz év történelmét találja az olvasó.

Ami a *Zoknik a csilláron* történeteit illeti: itt persze már nem a perek kimenetele a fontos, hanem a világ, az emberek és az indulatok, a mindennapi valóság. Mindaz, ami a történelemkönyvekből kima-
rad. És amit nem őriz meg a gyarló emlékezet.

Csak ízelítőnek: a 12.275. számú, Bakai István nevét viselő aktában, mint ahogy az ismertebb bűnözők esetében szokás, a név mellé odaírták idézőjelben a „Bakaji Istvan – Pista” becenevet is, amely által hírhedtté vált az illető. Így került a belgrádi ügyészség fél évszázaddal későbbi aktáiba is a NATO-bombázásért felelősnek tartott és húsz év szigorított börtönre ítélt, „Bill néven is ismert – also known as – William Clinton”, valamint „Antony – alias – Tony Blair.”

Vagy az 1948-as péklegény, aki úgy vélekedett a szovjet mintájú kommunizmussal való rokonszenvezés vádjá ellen, hogy könnyes szemmel kiáltotta: „de, bíró elvtárs, én ezt a miénket sem szeretem, hát még amazt!”

Talán az elmondottakból is érzékelhető, hogy milyen színesek Várady Tibor történetei. Ami a megírás módját illeti, a *Zoknik a csilláron* higgadt, átgondolt, józan beszéd. Egy tudós munkája. Tárgyilagos, értő szeretettel továbbítja Nagybecskerek és a Vajdaság német, zsidó, szerb és magyar emlékeit. A Monarchia sokféle embereiét, akik többé-kevésbé békésen megvannak egymás mellett, amíg a mindennapok életébe bele nem szól a politika.

Tudjuk, hogy a XX. század totalitárius rendszerei hogyan kísérelték meg eltüntetni az emlékezetet.

Többek között már csak ezért is felbecsülhetetlen kincs ez a szerző szavaival „emlékezetpárti irat”.

Egy utolsó megjegyzés: az emlékezet önismeret. Azt már megtanultuk, hogy a megbékélés – a felejtés által – lehetetlen. A közös emlékezet pontos feldolgozása – számomra ez derült ki ebből a rendhagyó szöveggyűjteményből – minden ránk erőszakolt amnéziánál eredményesebb lehet.

Erről is szól Várady Tibor könyve. Elismerés jár érte és köszönet.

(Megőrizni...)

A pozsonyi Grendel Lajos felfedezte, hogy élt nálunk egy Remenyik Zsigmond nevű regényíró, akit erényei ellenére soha nem becsült érdeme szerint, mára pedig teljesen elfelejtett az olvasó. Egyetlen bűne, hogy rossz időben és rossz helyen élt. A negyvenes évek zűrzavarában és egy olyan irodalmi közegben, amelyről nehéz lenne azt mondani, hogy – mai kifejezéssel – befogadó.

Mindez elmondható az úgynevezett nyugati magyar irodalom legtöbb alkotójáról is. Távoli világuk, szokatlan látásmódjuk mindvégig idegen az elhagyott haza olvasóinak. Csakúgy, mint a maga idejében Remenyik, félévszázados emigrációja után a nyugati magyar író is – hiába tért meg – idehaza kívülálló, jövevény maradt.

De ha ez így van, mit mondjunk arról a fiatalon elhunyt költőnemzedékről, amelynek még csak arra

Oláh Katalin Kinga: *Pieta*

sem volt ideje, hogy nevet szerezzen magának? Azokra a magyar zsidó költőpalántákra gondolok, akik alig harmincévesen lettek a munkaszolgálat vagy a holokauszt áldozatai. Akik rövidke életük alatt is halálraítélten járkáltak a kurta időben, amelyet sorstalanságuk számukra juttatott. A tanulmány, amelyet a Kalligramban olvasok, hatot sorol fel az áldozatok közül. Ideírom a nevüket: Pásztor Béla, Kuti László, Zsigmond Ede, Berkó Sándor, Forgács Antal, Vető Miklós. Költészetüket a „közeli halál biztos tudata” jellemzi. „Mi volt a bűnöm, mit vétettem itt, Kinek ártottam, nincsen felelet...” – kérdezi Kuti László.

„Őrizzetek meg engemet...” – kér minket, az utódokat Vető Miklós. Ez a legkevesebb.

(1956...)

Salamon Konrád: *Tizenkét nap szabadság – 1956*, Magyar Napló Kiadó, 2014

Október 23-át évről évre megünnepeltem a trópuson. A magam módján: végighallgattam újra meg újra a Szabad Magyar Rádió '56-os adásait. „Ma hajnalban...” Nagy Imre november 4-i rádiószózatát hallgatva félévszázadon át rázott a zokogás ott, a trópuson.

Azután hazajöttem, és lenyeltem a könnyeimet. Ácsorogtam az Írószövetség székháza előtt, ahol ma már hiába keresem a régieket. 1956 ősze mára március tizenötödike testvérünnepe lett.

Igaz, hogy október 23-ról időről időre megjelenik egy album. Egyre díszesebb, egyre ünnepélyesebb. A tavalyit Salamon Konrád írta, és Réger Ádám válogatta hozzá a képanyagot. Megbízható, tárgyilagos könyv, kerüli a frázisokat. Gazdagon illusztrálva: az utca képei, portrék, dokumentumok.

Nem tudom, hogy az ötven éven aluliaknak mit fog ez a sok név, ez a tömérdek történet mondani. Ami engem illet, a Magyar Napló albumában még barátokra is akadtam. Például a genfi Luka Lacira. Vajon ott vannak-e még, a Kis-Gellérthegy oldalában a dióverők, amelyekkel – MUK! – márciusban akarunk újrakezdeni?

Kételyeim csak 25-e, a véres csütörtök körül támadnak. Vértől lucskosan rohantam az árkádok alá, ahonnan az amerikai követség felé menekült a tömeg. Mindezt már megírtam, a *Fiaink* franciául meg is jelent. A magyar eredetit (a fordítást?) félretettem, elveszett. Rablás volt benne és lincselés, a Forradalom tisztaságával összeegyeztethetlen részletek.

Most mégis ideírom. Az én emlékeimben csak a parlamenti sortüzek után érkeztek, a Sas utca felől a zöld parolis kiskatonák, akik – amikor megértették, mi történt – ellenállás nélkül hagyták lefegyverezni magukat. Mi akkor úgy tudtuk, hogy a házak tetejéről lötték a fegyvertelen tömeget.

Hát igen. Mindennek hamarosan hatvan éve lesz. De aki átélte, soha nem felejt. Évről évre, minden év októberében újra meg újra átéli azokat a napokat.

Magyar képzőművészek Genovában

Jelen számunk illusztrációs anyagát olyan alkotásokból válogattuk, amelyek a genovai Dózse-palotában 2015. július 12-én megnyílt *Le latitudini dell'arte* elnevezésű kortárs művészeti biennálén kerültek kiállításra.

Az idén második alkalommal megrendezett tárlat célja, hogy elősegítse az Olaszország és egyéb országok közötti együttműködést a művészeti és kulturális élet terén. Az első ízben, 2013-ban megrendezett biennálé vendége Finnország volt, most, második alkalommal Magyarországra esett a sor, mely ugyancsak mély művészeti gyökerekkel rendelkezik. A rendezvény védnöke magyar részről Simonffy Márta, a Ma-

gyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének elnöke, olasz részről pedig Virginia Monteverde, az Art Commission elnöke.

A 2015. augusztus 17-ig megtekinthető kiállításon 35 olasz és 35 magyar művész alkotásai kerülnek bemutatásra; a résztvevő magyar művészek: Balás Eszter, Bikácsi Daniela, Bohus Zoltán, Enyedi Zsuzsanna, Erős Apolka, Gábor Éva Mária, Haász Ágnes, Haris László, Hegedűs 2 László, Heritesz Gábor, Jovián György, Kalmár János, Kelemen Zénó, Krajcsovics Éva, Lányi Adrienn, Lenkey-Tóth Péter, Lóránt Demeter-Nagy Gábor, Lovas Ilona, Lukoviczky Endre, M. Novák András, Mayer Berta, Oláh Katalin Kinga, Örkényi Antal, Pál Gábor Mihály, Rabóczky Rita, Simonffy Márta, Sóváradi Valéria, Sz. Varga Ágnes, Szurcsik József, Tóth György László, Váli Dezső, Várady Róbert, Varju Krisztián, Verebélyi Diána és Véssey Gábor.